

สภาพสังคมและปัญหา การศึกษาของญี่ปุ่น ในปัจจุบัน

■ นภสินธุ์ แผลงศร

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพสังคมและปัญหาการศึกษาของญี่ปุ่นในปัจจุบันอย่างกว้าง พร้อมกับเสนอแนะวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและแสดงความคิดเห็นเชิงเสนอแนะต่อแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนแปลและเรียบเรียงเพิ่มเติมจากต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นที่เสนอในการบรรยายเรื่อง “ญี่ปุ่นในสายตานักเรียนต่างชาติชาวไทย” เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2544 ณ ศูนย์การศึกษาตลอดชีพแห่งจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น

สภาพสังคมของประเทศญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วและกลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก จนสามารถกล่าวได้ว่า ทุกวันนี้ชาวญี่ปุ่นดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย เพียงพร้อมไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบครัน ถ้าต้องการสิ่งใดก็สามารถหาซื้อทุกอย่างได้ทันที ไม่เหมือนในสมัยก่อน เมื่อต้องการซื้อหาสิ่งของก็ต้องออกไปหาซื้อที่ห้างร้านหรือตลาด แต่เดี๋ยวนี้แค่ใช้โทรศัพท์ อีเมลล์ หรืออินเตอร์เน็ตเท่านั้น สิ่งของที่ต้องการก็จะถูกส่งถึงบ้านได้ภายในพริบตาเดียว

ท่ามกลางการดำรงชีพอย่างแสนจะสุขสบายนี้จริงๆ แล้วในสังคมญี่ปุ่นไม่มีปัญหาอะไรเลยหรือ ชาวญี่ปุ่นมีความพึงพอใจ มีความอบอุ่นใจ และมีสภาพสังคมที่ดีมีความปลอดภัยจริงหรือ ไม่มีชาวญี่ปุ่นคนใด

ที่ใช้ชีวิตอยู่อย่างลำบากและยากจนแล้วหรือ ที่ผ่านมามาก่อนเคยเป็นที่ยอมรับกันว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ปลอดภัยมากที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง แต่ขณะนี้สภาพเป็นอย่างไร สังคมญี่ปุ่นในปัจจุบันมีสภาพไม่เหมือนเมื่อก่อน คือมีคนฆ่าตัวตายอยู่เสมอ คนชราถูกทอดทิ้งไม่มีใครเหลียวแล เริ่มมีคดีจับตัวเด็กเรียกค่าไถ่หลายคดี มีคดีพ่อแม่ฆ่าลูกของตัวเองเพิ่มขึ้น เกิดคดีวางยาพิษฆ่าคนใกล้ชิดเพื่อหวังจะได้รับเงินประกันชีวิตอยู่บ่อยๆ ตลอดจนมีปัญหาการควบคุมแบบช่วยเหลือ (enjokou sai) โดยผู้ช่วยวัยทำงานให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่หญิงวัยรุ่นที่เป็นนักเรียนนักศึกษา เพื่อแลกกับการมีเพศสัมพันธ์ซึ่งเป็นการขายบริการทางเพศชนิดหนึ่ง ที่ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย

ความเจริญรุ่งเรืองของญี่ปุ่นในปัจจุบันเป็นความอุดมสมบูรณ์แค่เปลือกนอก แต่ส่วนลึกภายใน

สังคมไม่ได้เป็นอย่างที่ชาวโลกเราเห็นๆ กันอยู่ กล่าวคือชาวญี่ปุ่นมีความขาดแคลนทางจิตใจ (seishin-tekinahinkon) ไม่มีสปีริต และยึดติดกับความคิดและธรรมเนียมปฏิบัติแบบเดิมๆ มากเกินไป สุภาชิตโบราณของญี่ปุ่นที่มักเคยใช้กล่าวกันอยู่เสมอว่า “อาหารและเครื่องนุ่งห่มเพียงพอจะรู้จักมารยาทสังคม (ishokutarite reishetsu wo shiru) แต่ในความเป็นจริงแล้วในสังคมญี่ปุ่นขณะนี้ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เมื่อไม่มีความยากลำบากหรือความเดือดร้อนอะไรเลย ชาวญี่ปุ่นกลับขาดสามัญสำนึกและมีคุณธรรมน้อยลง

จากการศึกษาเกี่ยวกับญี่ปุ่นมาอย่างต่อเนื่องพบว่า กระบวนการการศึกษาเรียนรู้ของชาวญี่ปุ่นในปัจจุบันมีความขัดแย้งอยู่ในตัวเองและค่อนข้างล้าสมัย ซึ่งก็ไม่ใช่ว่าพลเมืองชาวญี่ปุ่นจะไม่เข้าใจหรือไม่รู้สึกตัวเลย แต่กลับเพิกเฉยทำเป็นไม่สนใจ โดยมีนักการเมืองใช้กฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นกล่าวหาเสียงกันอยู่เสมอว่า เป็นกฎหมายที่ล้าหลังไม่เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน และเคยมีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขกฎหมายดังกล่าว แต่จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ยังไม่ได้เริ่มลงมือดำเนินการจริงจังอย่างเป็นรูปธรรม

เท่าที่ได้อ่านกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Dowa-ya : 2001) ของญี่ปุ่นแล้วพบว่า เขียนไว้อย่างสวยหรู เอาแต่เน้นสิทธิส่วนบุคคล มีลักษณะเป็นนามธรรมมากเกินไป จนทำให้การปฏิบัติให้เป็นจริงได้นั้นต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก อาจเป็นผลมาจากการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวนี้หรือไม่ที่ญี่ปุ่นในปัจจุบันกำลังมีปัญหาชั้นเรียนล่มสลาย (gakkyuu no houkai) กล่าวคือ นักเรียนไม่ยอมเรียนหนังสือ ไม่เชื่อฟังครูและก่อกวน ทำให้ไม่สามารถดำเนินการเรียนการสอนได้ อันเป็นการนำไปสู่ปัญหาความสามารถทางการเรียนรู้ตกต่ำ (gakuryoku no teika) ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในสังคมปัญหาหนึ่งที่ชาวญี่ปุ่นกำลังวิตกกังวลและกล่าวขวัญกันอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น

จากการรวบรวมและวิเคราะห์สภาพสังคมและปัญหาการศึกษาของญี่ปุ่น โดยอาศัยแหล่งข้อมูลในรายการข่าวโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์รายวัน และรายงานผลการศึกษาค้นคว้าของอิเดะโนะริ ฟุจิตะ (Kyouiku-kaikaku : 2000) พบว่า ประเทศญี่ปุ่นกำลังประสบกับปัญหาการศึกษาหลายอย่าง ทั้งระบบของกระบวนการการศึกษาเรียนรู้ในสังคม ซึ่งพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการกลั่นแกล้งกัน

นอกจากจะไม่เชื่อฟังครูผู้สอนและบางครั้งขัดขวางการเรียนการสอนแล้ว ยังมีกรกลั่นแกล้ง (ijime) เพื่อนนักเรียนด้วยกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งนักเรียนที่ถูกรังแกก็ไม่กล้าบอกครูและผู้ปกครอง เพราะกลัวจะถูกทำร้ายมากขึ้นจนเป็นสาเหตุทำให้นักเรียนไม่กล้าไปโรงเรียน และบางคนตัดสินใจฆ่าตัวตายไปแล้วเป็นจำนวนมาก แม้ว่าสื่อมวลชนญี่ปุ่นจะเสนอข่าวและกล่าวประณามนักเรียนที่ก่อให้เกิดปัญหานี้อย่างต่อเนื่อง หรือแม้กระทั่งคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ คณะกรรมการการศึกษาประจำท้องถิ่น และโรงเรียนจะพยายามทุกวิถีทางแล้วก็ตาม แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่หมดไป สภาพของโรงเรียนและครอบครัวจะต้องมีปัญหายู้อย่างแน่นอน

2. ปัญหาการขาดเรียน

มีจำนวนนักเรียนขาดเรียน (futoukou) เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่รัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบก็ยังไม่มียุทธศาสตร์หรือวิธีการอะไรที่เหมาะสมออกมาจัดการแก้ไขปัญหา จากรายงานผลการสำรวจของกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่น (Asahi : 2001) พบว่า ตั้งแต่ปีการศึกษา 2543 (เมษายน 2543-มีนาคม 2544) ถึงการศึกษาภาคต้นปี 2544 (เมษายน-กรกฎาคม 2544) มีนักเรียนระดับประถมศึกษาขาดเรียน 26,000 คน เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.8 อัตราส่วน 279 : 1 คน และมีนักเรียน

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขาดเรียน 108,000 คน เพิ่มขึ้นร้อยละ 3.6 อัตราส่วน 38 : 1 คน กล่าวคือมีนักเรียนระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้นซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ขาดเรียนเกิน 30 วันต่อภาคเรียน ทั้งหมด 134,000 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ 3.1 และยังมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย

3. ปัญหาการออกจากโรงเรียนกลางคัน

ในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อนแล้ว แม้ว่าจะมีจำนวนนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ออกจากเรียนกลางคัน (koukou-chuutai) ลดลงไบบ้างก็ตาม แต่ก็มีนักเรียนออกจากโรงเรียนกลางคันประมาณ 100,000 คนทุกปี ทำให้อัตราการเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยปี 2544 มีเพียงร้อยละ 48.6 ซึ่งเป็นตัวเลขที่ต่ำมากที่สุดในรอบ 12 ปี (Asahi : 2001) ทั้งๆ ที่อัตราการเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีสูงเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ สาเหตุของการออกจากโรงเรียนกลางคันนี้ คงมีลักษณะเดียวกับปัญหาการขาดเรียน (futoukou) คือการบริหารงานของโรงเรียนและสภาพครอบครัวกำลังมีปัญหา

4. ปัญหาการลงโทษทางร่างกายของครู

แม้ว่าสื่อมวลชนจะเสนอข่าว และพ่อแม่ของนักเรียนก็ประณามครูอาจารย์ที่ทำการลงโทษทางร่างกาย (taibatsu) เช่น ตี ตบหัว ตะ กักขัง ทำอนาจารหรือใช้กฎหมายต่างๆอย่างต่อเนืองก็ตาม แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่หมดไป ในโรงเรียนหรือในห้องเรียนที่ลับจากสายตาคนทั่วไป นักเรียนยังคงถูกครูลงโทษอย่างไม่มีคุณธรรมอยู่เรื่อยๆ ที่เป็นเช่นนี้คงจะต้องเป็นการสมรู้ร่วมคิดหรือยอมรับกันอยู่ภายในจากโรงเรียนให้มีการลงโทษแบบนี้แน่นอน

5. ปัญหาการควบคุมด้วยกฎระเบียบที่ล้าสมัย

การควบคุมด้วยกฎระเบียบของโรงเรียน (kousoku/kanri-kyouiku) ที่ล้าสมัย ทำให้สถานภาพ

ของโรงเรียนและครูผู้สอนหยุดชะงัก และกีดขวางการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ การศึกษาที่แท้จริงถูกครอบงำจนทำให้นักเรียนเกือบจะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง โดยมีลักษณะเช่นเดียวกับการลงโทษทางร่างกาย (taibatsu) ในเชิงริงแกและกลั่นแกล้ง (ijime) การศึกษาแบบควบคุมด้วยกฎระเบียบที่ผิดแปลกกับกาลสมัยนี้ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ ทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมที่ใครจะล่วงละเมิดเข้าไปไม่ได้ ตราบใดที่ไม่กำจัดช่องว่างนี้ให้หมดไปจากสภาพปัจจุบันและปลดปล่อยกฎข้อบังคับของโรงเรียน ก็จะไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้

6. ปัญหาการศึกษาที่เป็นแบบเดียวกันหมด

การบังคับให้รายการอาหารชุดที่โรงเรียนต้องจัดเตรียมไว้ (kyuushoku) ให้นักเรียน และข้อปฏิบัติต่างๆของโรงเรียน (kousoku) เป็นแบบเดียวกันหมด (men ichimato-kyouiku) ในท่ามกลางกระแสดemandingซึ่งเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายและรวดเร็ว ทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิต ทำให้นักเรียนถูกบังคับไม่ให้มีอิสระเสรีภาพ ขาดความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และไม่กล้าแสดงความสามารถพิเศษหรือพรสวรรค์ออกมา ทั้งที่การศึกษาในปัจจุบันมีความจำเป็นต้องมีความเป็นอิสระทั้งความคิดและการประพฤติปฏิบัติที่หลากหลายในด้านต่างๆ

7. ปัญหาการสอบแข่งขันกันอย่างรุนแรง

ผลเสียที่เกิดจากกฎระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการที่บังคับและควบคุมให้การรายงานผลการเรียนเป็นเรื่องลับ (naishinsho) การศึกษาแบบหาค่าตลาดเคลื่อน (hensachikyouiku) และการศึกษาเพื่อเตรียมตัวสอบ (jukenbenkyou) ทำให้เกิดการแข่งขันเรียนพิเศษกันอย่างเอาเป็นเอาตาย ตั้งแต่ระดับอนุบาลไปจนถึงระดับอุดมศึกษา เด็กและเยาวชนต้องสูญเสียเวลาที่มีอันสมควรกับวัย และเกิดความกดดัน

ทางจิตใจอย่างรุนแรง และไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง นอกจากนี้ยังทำให้มนุษย์สัมพันธ์กับการศึกษาไขว้เขวสวนทางกันอีกด้วย

8. ปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสังคมตกต่ำ

การให้การศึกษาที่มีเนื้อหาล้าสมัย ทำให้นักเรียนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก (hendou-shakai eno tekigousei no teika) ในยุคข่าวสารไร้พรมแดนซึ่งมีความหลากหลายและเคลื่อนย้ายถ่ายเทตลอดเวลา จึงมีความจำเป็นต้องให้การศึกษาเรื่องใหม่ๆเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรม ข่าวสารข้อมูล รับรู้การเคลื่อนไหว คิดคาดการณ์ล่วงหน้า เข้าใจความเป็นนานาชาติและรู้จักรักษาลิ่งแวดล้อม เพื่อให้นักเรียนปรับตัวเข้ากับสังคมปัจจุบันได้อย่างราบรื่น

ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข

จะเห็นได้ว่า ปัญหาการศึกษาของญี่ปุ่นในขณะนี้ค่อนข้างจะรุนแรง ที่เป็นเช่นนี้คงจะเป็นเพราะว่ารัฐบาล โรงเรียน ครูอาจารย์ พ่อแม่และนักเรียน ต่างก็มีปัญหาส่วนตัวสะสมจากแรงบีบบังคับทางเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำและค่าครองชีพที่ถีบตัวสูงขึ้นตลอดเวลา ทำให้ลัทธิชาตินิยมความรู้สึกสำนึกรับผิดชอบต่อครอบครัว สังคมและเพื่อนร่วมชาติ เริ่มน้อยลงและเกือบขาดหายไป แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าต่างฝ่ายต่างช่วยเหลือกัน และปฏิบัติในหน้าที่ที่พึงกระทำแล้ว คงจะไม่เกิดปัญหาการศึกษาดังเช่นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่มักเกิดปัญหาที่ประเทศอื่นๆ คาดไม่ถึงอยู่บ่อยๆ ทำให้สภาพสังคมโดยรวมเสื่อมลงและไม่มีความปลอดภัยเท่าที่ควร

รัฐบาลญี่ปุ่นในปัจจุบันคิดเพียงแต่จะรักษาอำนาจบริหารของตนเท่านั้น โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ไม่มีท่าทีว่าจะลงมือแก้ปัญหาอย่างจริงจัง เพราะการแก้ปัญหาไม่มีประโยชน์หรือมีข้อดีต่ออำนาจบริหารและพรรคพวกของตน ดังนั้นนโยบาย

และแผนงานต่างๆ จึงตกอยู่ในการควบคุมดูแลของกลุ่มข้าราชการระดับสูง (kanryou) ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเดียวกัน (gakubatsu) ซึ่งมีทิวทัศน์นิยม (hoshushugi) ไม่ค่อยจะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและความเปลี่ยนแปลงใดๆ จากสังคมโลกภายนอก ทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวทำได้ยากและเป็นไปอย่างล่าช้า

สถาบันการศึกษาของญี่ปุ่นส่วนใหญ่ก็เช่นกัน มีจำนวนของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยมากกว่าการคำนึงถึงคุณภาพ โดยทั่วไปแล้ว สถาบันการศึกษาไม่ใช่สถานที่ที่จะแสวงหาผลกำไร แต่เป็นแหล่งผลิตทรัพยากรบุคคลที่จำเป็นสำหรับสังคมและถือเป็นหน้าที่หลัก แต่เมื่อมองย้อนกลับไปดูสถาบันการศึกษาของญี่ปุ่นในปัจจุบันจะกลับตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง การสอบเข้ามหาวิทยาลัย (nyugakushiken) ที่กล่าวกันว่ายากเหลือเกินนั้น เมื่อสอบเข้าได้แล้วก็สามารถจบการศึกษาออกไปได้ราวกับเป็นเรื่องอัตโนมัติ ดังนั้นนักเรียนและนักศึกษาส่วนใหญ่จึงไม่สนใจศึกษาเล่าเรียน โดยคิดแต่จะทำงานพิเศษ (arubaito) เพื่อหาเงินและท่องเที่ยวตามใจชอบ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของปัญหาความสามารถทางการเรียนรู้ตกต่ำ (gakuryoku no teika)

นอกจากนี้พ่อแม่ชาวญี่ปุ่นก็สูญเสียหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน (shitsuke) ลูกของตนเอง คือไม่สามารถอบรมสั่งสอนลูกได้และปล่อยให้เด็กทำตามใจตนเองจนเกินขอบเขต จนในที่สุดก็ทำให้สื่อสารกันไม่เข้าใจและไม่เชื่อถือซึ่งกันและกัน จนเกิดคดีลูกทำร้ายร่างกายพ่อแม่ให้เห็นอยู่เสมอ ทั้งๆ ที่การให้การศึกษาอบรมลูกเป็นหน้าที่แรกของพ่อแม่ แต่โรงเรียนและครูอาจารย์นั้นไม่เพียงพอ การที่พ่อแม่ไม่ได้ทำหน้าที่ที่พึงกระทำอย่างสมบูรณ์ดังกล่าว เป็นผลทำให้มีเด็กและเยาวชนญี่ปุ่นที่ไม่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือ “ความเป็นอิสระ” (jiyuu) และอะไรคือ “การทำตามอำเภอใจ” (katte) อย่างที่เยาวชนและวัยรุ่นชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่กำลังประพฤติตัวอยู่จนกลายเป็นปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

ปัญหาการศึกษาในสังคมญี่ปุ่นคงจะทวีมากขึ้นเรื่อยๆ ดังข้อความที่เขียนไว้ในหนังสือชื่อ *Gakuryoku ga Abunai* (Ohno and Ueno : 2001) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“การศึกษาของญี่ปุ่นมีสภาพเหมือนกับน้ำและอากาศที่กำลังเปราะเปื้อน แต่เป็นเรื่องน่าเสียดายที่กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ให้การศึกษาแก่เด็กซึ่งเป็นทรัพยากรหลักอย่างเพียงพอ ในศตวรรษที่ 21 คู่มือแนะนำการเรียนการสอนใหม่ที่จะเริ่มใช้ตั้งแต่ปี 2002 จะผลิตบุคคลที่จะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ที่เมื่อใช้ธนบัตรใบละ 5,000 เยนแล้ว ไม่สามารถคิดเงินทองได้ว่าเป็นเท่าไร ถ้าปราศจากเครื่องคิดเลข”

ประเทศญี่ปุ่นกำลังอยู่ในสภาพวิกฤตทางสังคมและมีปัญหาการศึกษามากมายเช่นนี้ พวกเราชาวไทยและนักศึกษาชาวต่างชาติอื่นๆ ควรพิจารณาให้ดีก่อนที่จะมาศึกษาภาษาญี่ปุ่นและเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น หรือว่า ชาวญี่ปุ่นทั้งหลายจะปล่อยให้สภาพสังคมและปัญหาการศึกษาดังกล่าวนี้นำดำเนินต่อไปหรือนิ่งเฉยอยู่ คงจะไม่ได้แล้ว ใครก็ได้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบช่วยแก้ปัญหานี้ด้วย

หนังสืออ้างอิง

หนังสือพิมพ์อะซะฮิ ฉบับวันที่ 11 สิงหาคม 2001.

Dowa-ya. (2001). **Nihonkoku-kenpou&Kyouiku-kihonhou**. Chiisana-gakumon no sho : Japan.

Fujita, Hidenori (1997-2000). **Kyouiku-kaikaku**. Iwanamishoten, Japan.

Ohno, Susumu and Ueno, Kenji. (2001). **Gakuryoku ga Abunai**. Iwanamishoten : Japan.